

Razvoj
modElov svetovanja
za ranljive skupine

Operacija: RAZVOJ MODELOV SVETOVANJA ZA RANLJIVE SKUPINE

PREGLED
TEORETIČNIH IZHODIŠČ IN SPOZNANJ
Delovno gradivo

Pripravila:

Tatjana Njivar, Andragoški zavod Maribor-Ljudska univerza

Maribor, junij 2009

STROKOVNO TEORETIČNA IZHODIŠČA ZA CILJNO SKUPINO ROMOV

1 ROMI

1.1 PREDSTAVITEV CILJNE SKUPINE

Ob popisu prebivalstva leta 2002 se je za pripadnike romske skupnosti v Sloveniji opredelilo 3246 prebivalcev, 3834 oseb pa je kot materni jezik navedlo romski jezik. Za primerjavo, podatki popisa prebivalstva za leto 1991 kažejo, da se je za Rome opredelilo 2259 prebivalcev, kar je za 30,4 % manj kot ob popisu leta 2002, 2752 oseb pa je kot materni jezik navedlo romski jezik, kar je za 28,2 % manj kot leta 2002.

Po podatkih centrov za socialno delo iz leta 2003 naj bi živelo v Sloveniji 6264 Romov, po podatkih občin iz leta 2004, v katerih so Romi zgodovinsko poseljeni, pa v teh občinah živi 6448 pripadnikov romske etnične skupnosti.

Kljub uradnim podatkom popisa prebivalstva iz leta 2002 Urad za narodnosti ocenjuje, da v Republiki Sloveniji živi med 7000 in 10000 Romov, največ v Prekmurju, na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju.ⁱ

Dokument Urada za narodnosti Vlade Republike Slovenije, iz katerega so citirani zgornji podatki, izpušča skupnost neavtohtono naseljenih Romov v Mariboru, zato v nadaljevanju podrobneje predstavljamo to etnično skupino.

V Mariboru po raznih ocenah (uradni statistični podatki niso na voljo) živi med 2000 in 3000 Romov. V nasprotju z dolenjskimi, belokranjskimi in prekmurskimi Romi so mariborski Romi neavtohtona etnična skupina, nezgodovinsko naseljeni Romi. Po izvoru so to balkanski Romi, natančneje Romi s Kosova, največ iz Kosovske Mitrovice, tudi iz Peči in Prištine. Manjša skupina Romov, delovnih migrantov, se je v Mariboru naselila že v 60. letih prejšnjega stoletja, najbolj množično pa so se v Maribor priseljevali predvsem v času balkanskih vojn v 90. letih prejšnjega stoletja. Pred pričetkom balkanskih vojn je okoli 15.000 Romov živelo v mestni četrti Kosovske Mitrovice Mahala, slednje je bilo urejeno naselje z novimi hišami, zdravstvenim domom, vrtcem, šolo.

V času vojn so prav Romi postali žrtve navzkrižnega ognja med Srbi in Albanci; iz Kosovske Mitrovice je bilo pregnanih okoli 15.000 Romov, ki so se razselili po vsej Evropi, zaradi sorodstvenih vezi je mnogim od njih novi dom postal tudi Maribor.

Romi v Mariboru pripadajo muslimanski veri, ki v veliki meri določa tudi njihov še vedno zelo tradicionalen in patriarhalen način življenja.

Poudariti je potrebno, da romski migracijski tok ne usiha, saj se v Maribor redno priseljujejo pripradniki iste etnične skupine, v zadnjem času največ iz Makedonije, kjer si je po balkanskih vojnah poiskal zatočišče največji del kosovskih Romov, kakor seveda tudi od drugod iz Evrope, kamor so bili Romi razseljeni v 90. letih prejšnjega stoletja.

Zaradi »mlade« poslitve so mariborski Romi v slovenskem prostoru še vedno – tudi s strani raziskovalcev - ne dovolj poznana etnična skupina. Njihova neprepoznavnost je v veliki meri povezana predvsem z upravljalnim kadrom organizacij oz. društev, ki zastopajo romsko populacijo, predvsem zato, ker društva sama ne znajo, nočejo ali ne zmorejo prepoznati svojih lastnih problemov in potreb ter jih posledično ustrezno profilirati. Ustrezen upravljalni kader romskih društev bi se na tem področju pravzaprav moral šele izobraziti, kar pomeni, da je romskih društvom potrebno v tem smislu nameniti posebno skrb, podporo in pomoč v procesih vključevanja v družbene procese.

Podatkiⁱⁱ popisa prebivalstva iz leta 2002 o številu brezposelnih oseb med pripadniki romske skupnosti v primerjavi z ostalo populacijo v Sloveniji kažejo, da je med Romi nadpovprečno število brezposelnih oseb, in sicer približno 72,3 %. Ne glede na te podatke pa sta po ocenah v Sloveniji zaposlena le približno 2 % Romov oziroma je po drugih podatkih zaposlenih 10 % Romov. Tako so Romi večinoma odvisni od socialne pomoči države, nekateri med njimi pa se ukvarjajo tudi s sivo ekonomijo.

Podatki o izobrazbeni strukturi pripadnikov romske skupnosti izkazujejo nizko izobrazbeno strukturo pripadnikov romske skupnosti, saj jih večina nima dokončane osnovne šole (več kot 65 % pripadnikov romske skupnosti, od tega 60 % moških in 70 % žensk).

1.2 SPECIFIKE CILJNE SKUPINE

Dejstvo je, da so Romi populacija z najnižjo stopnjo izobrazbe in prav ta nizka izobrazbena struktura jih potiska na družbeno obrobje.

Izobrazba je na romski lestvici vrednot zelo nizko in se večina Romov še vedno ne zaveda, da višja stopnja izobrazbe prinese tudi izboljšanje tako človekovega materialnega položaja kot njegovega družbenega statusa. Še vedno se tako srečujemo z veliko Romi, predvsem romskimi ženskami, ki so nepismene, še več Romov ima dokončanih le nekaj razredov osnovne šole, največkrat pa zaključena osnovna šola namesto osnove za pridobitev poklica žal zanje pomeni zaključek izobraževanja.

Ker Romi praviloma ne pridejo do poklica, jim je tako onemogočena ustrezna integracija v družbo. Ob občasnem zaslužku od »dela na črno« jim glavni vir preživetja pomeni črpanje socialnih pomoči, zaradi številne družine v veliki meri prav otroških dodatkov.

Največjo vrednoto Romom pomeni prav družina, saj skupnost deluje po principu razširjenega družinskega klana oz. razširjene družine, kjer družinski vodj-a, -e praviloma skrbijo za materialno preskrbljenost družinskih članov, ženskam pa je v celoti prepuščena skrb za dom in otroke

Zanimive so tudi učne specifike Romov, kakor jih skozi leta opazujemo pri romskih udeležencih Osnovne šole za odrasle. Večina Romov prevladuje v oddelkih opismenjevanja ali pa v Osnovno šolo za odrasle prihajajo le z nekaj razredi končane redne osnovne šole, praviloma tudi osnovne šole s prilagojenim programom. Opažene so bile predvsem naslednje učne specifike:

- večina Romov v šolo prihaja zelo neredno in nima razvitih učnih navad;
- zaradi pomanjkanja učnih navad so slabše učljivi in le s težavo dosežajo tudi minimalne standarde znanja;
- pomanjkanju učnih navad so ponavadi pridružene tudi razne oblike učnih težav;
- Romi si družine ustvarijo zelo mladi, zato kot vzrok slabšega obiska navajajo tudi težave s preobremenjenostjo zaradi družine;

- pouk se v Osnovni šoli za odrasle organizira vsak dan v tednu od 4 do 5 ur, vendar učitelji ugotavljajo, da imajo romski udeleženci izobraževanja manjšo sposobnost koncentracije in praviloma ne zmorejo več kot 3 ure pouka;
- vsebine v zadnji triadi osnovne šole so za Rome praviloma prezahtevne, še posebej takrat, ko učitelj snovi ne more navezati na njihovo konkretno življenje, npr. pri tujem jeziku, matematiki, slovnici;
- bolj uspešni so denimo pri pouku fizike, kjer ima učitelj možnost izhajati iz konkretnih primerov, ob dobrem vodenju nadpovprečne rezultate dosegajo tudi pri tako imenovanih »umetniških« predmetih, kot sta likovna in glasbena vzgoja;
- zaključena osnovna šola za večino Romov pomeni tudi »zgornjo mejo« izobraževanja, saj jih nadaljnje izobraževanje ne zanima in – razen redkih posameznikov – več tudi ne zmorejo.

1.3 PROBLEMI ROMSKE SKUPNOSTI V SMISLU DRUŽBENE RANLJIVOSTI IN SOCIALNE IZKLJUČENOSTI

Kot posebna problema znotraj romske skupnosti v smislu družbene ranljivosti in socialne izključenosti izpostavljamo

- položaj romskih žensk in
- položaj romskih otrok in najstnikov.

1.3.1 Položaj romskih žensk

Romske ženske so posebej ranljivi segment celotne romske populacije zaradi naslednjih razlogov:

- zaradi tradicionalne, patriarhalne ureditve živijo v socialno zaprtem okolju;
- praviloma so matere 4, 5 ali več otrokom;
- zaradi izoliranosti ne znajo slovensko, imajo zato probleme v vsakdanji komunikaciji in se ne vključujejo v družbeno življenje.

Celotne družine zato živijo v nespodbudnem okolju za izobraževanje, otrokom pa je onemogočena kvalitetna in celostna integracija.

1.3.2 Položaj romskih otrok in najstnikov

Romski otroci in najstniki so naslednji zelo ranljiv segment znotraj celotne subkulture, in sicer zaradi naslednjih razlogov:

- ker sta romskim otrokom materna jezika romščina ali kosovska romščina oz. albanščina (mariborsko področje), se v vrtec in osnovno šolo vključujejo s slabšim znanjem slovenščine;
- zaradi nespodbudnega, v večini primerov tudi nepismenega domačega okolja, romski otroci večkrat ponavljajo posamezni razred;
- v višjih razredih se kopičenje vseh učnih problemov velikokrat izrazi v zgodnjem osipništvu;
- pri najstniki se pojavlja še kriza identitete: razpetost med svetom patriarhalnih vrednot ne eni strani in močna težnja po integraciji na drugi strani;
- starši otrok praviloma ne znajo primerno usmerjati skozi čas adolescence; adolescentne krize romska skupnost še vedno rešuje z zgodnjimi, najstniškimi porokami, kar vse vodi v eskalacijo še večjih problemov in stisk.

1.4 PREGLED DOSEDANJEGA SVETOVANJA ROMOM V PROJEKTU ISIO

Pred razmišljanjem o novih modelih svetovanja za Rome je smiselno pregledati predvsem, koliko so bili Romi v svetovanje (projekt ISIO) vključeni dosedaj, kakšne oblike svetovanja so se izvajale za njih in kakšne svetovalne vsebine so prevladovale.

Žal iz računalniške aplikacije za spremljanje dela svetovalnih središč ne moremo posebej razbrati podatkov o izobrazbeni in spolni strukturi Romov, saj lahko v skladu z zakonom o varovanju osebnih podatkov zbiramo le podatke o spolu, starosti, naslovu, stopni dokončane in nedokončane izobrazbe. Nikjer pa ne vodimo posebej, da gre za Roma. Na podlagi pogovora s svetovalko v svetovalnem središču pa lahko zapišemo, da Romi iščejo predvsem brezplačne možnosti izobraževanja in učenja. Zaradi nizke izobrazbene strukture Romov je svetovalno delo pretežno usmerjeno v predstavitev programa Osnovne šole za odrasle. Brezposelne Rome zanima izobraževanje v povezavi z njihovim statusom oz. bonitetami, ki izhajajo iz tega statusa.

Pri tem se ISIO-svetovalke povezujejo z zavodom za zaposlovanje in centrom za socialno delo, saj želijo Romi imeti točne podatke o tem, kakšen znesek denarnega nadomestila jim pripada ipd. Veliko Romov obišče tudi Središče za samostojno učenje, ki jih omogoča brezplačno iskanje informacij preko svetovnega spleta. Le malo jih uspemo motivirati za to, da bi se preko učnih CD-jev lotili tudi ponavljanja znanja tujih jezikov ali osnov računalništva. Glede na to, da AZM LU v kratkem načrtuje izvedbo brezplačnega tečaja Računalniška pismenost za odrasle (s finančnimi sredstvi MŠŠ in ESS), smo na ravni informiranja zaznali precejšen interes za tovrstno izobraževanje.

Odrasli Romi, ki imajo že šoloobvezne otroke, pa radi obiskujejo svetovalno središče tudi zaradi konkretnih oblik pomoči – na primer želijo konkretno pomoč pri izpolnitvi obrazca za pridobitev državne štipendije, pomoč pri izpolnitvi obrazca za otroški dodatek ipd. Romi, ki obiskujejo ISIO želijo veliko zastopanj pri drugih organizacijah, saj zaradi nizke izobrazbe težje razumejo hitra (»birokratska«) navodila. Imeli smo celo primer, ko je svetovalka ISIO spremljala stranko na upravno enoto in bila na nek način v vlogi tolmača. Menimo, da bi v prihodnje namenjali pozornost svetovalnim pristopom »po« zaključku izobraževanja, ko že vključenim Romom nudimo svetovalno pomoč pri vključitvi v programe srednjega poklicnega izobraževanja. Kar nekaj mlajših Romov si je po naših izkušnjah postavilo za cilj, da si pridobi poklic trgovec. Opažamo tudi, da se tudi moški del težje odloča za vključitev v deficitarne strojne ali gradbene poklice. Žal pa nas čaka še težja naloga, kako odrasle Rome motivirati za vključitev v kakršnokoli izobraževanje nasploh.

Nadgradnja oz. razvoj novih modelov svetovanja bi moral slediti analizi podatkov dosedanjega svetovanja, predvsem pa bi moral izhajati iz poprej opredeljenih specifik ciljne populacije.

1.5 PREDLAGANI PRISTOPI SVETOVANJA GLEDE NA POSEBNOSTI CILJNE SKUPINE

Glede na podatek, da se v izobraževanje vključuje več romskih moških kot žensk in da so romske ženske zaradi tradicionalnega načina življenja tudi na področju izobraževanja v podrejenem položaju, se bi moralo svetovanje na mariborskem področju osredotočiti predvsem na svetovanje romskim ženskam. To seveda pomeni svetovanje na domu. Ker gre z vidika svetovanja za poseg v drugo kulturo, vero, navade in tradicije, predvsem pa v intimo drugačnega doma, se morajo svetovalci za takšno delovanje posebej usposobiti:

- predvsem je potrebna senzibilizacija svetovalcev v smislu presejanja predsodkov vsake vrste, njihovo poglobljeno poznavanje muslimanske vere (mariborsko področje), tradicij in kulture ter romskega načina življenja;
- dobrodošlo je zagotavljanje pastoralne pomoči romskih verskih vodij (imama pri muslimanih, katoliškega ali protestantskega duhovnika pri dolenjskih, belokranjskih oz. prekmurskih Romih);
- zagotovljeni bi morali biti konstantni obiski na določeno časovno obdobje;
- svetovati bi se moralo o pomenu pismenosti za kvaliteto človekovega življenja, romskim ženskam bi se pomoč morala zagotavljati v smislu zastopanja njihovih lastnih pravic, motivirati bi jih bilo treba za dejavnejše vključevanje v družbeno življenje (Romkinje se npr. praviloma ne udeležujejo roditeljskih sestankov za svoje otroke, kljub temu, da svojim otrokom želijo omogočiti enakopraven položaj, jih je sram iti v knjižnico, ker ne znajo brati, prav tako otrok ne pripeljejo na prireditve, ki jih organizirajo šole ali vrtci, tako da učitelji potem posledično tudi romskih otrok ne vključujejo v razne občolske dejavnosti, kot so pevski zbori, dramski krožki ipd.);
- za romsko populacijo je potrebno prilagoditi tudi metode svetovanja, in sicer na način, da bo Rom spoznal uporabnost znanja (Rom žal znanje še vedno ceni le tako dolgo, dokler ima zanj uporabno vrednost, ni pa mu znanje vrednota sama po sebi; npr. *naučil se bom pisati in brati, ker bom potem lahko opravil voziški izpit* ipd.)

Predvsem je – ob izhajanju iz dejanskih potreb romske skupnosti – še vedno potrebno veliko spodbud, prepričevanja in motiviranja pripadnikov te skupnosti. Vsak izmed svetovalcev pa se mora zavedati tudi tega, da spreminjanje miselnosti, načina življenja in odnosa do izobrazbe ni stvar nekaj let, ampak nekaj generacij.

Romi s svojo zgodovino, jezikom, bogato kulturo, tradicijo in specifičnim načinom življenja predstavljajo zelo pomemben del evropske kulture, seveda v tem smislu tudi slovenske in mariborske, in je naša vloga in dolžnost predvsem v tem, da Romom pomagamo pri čimbolj uspešni integraciji, ne v smislu asimilacije oz. kulturnega stapljanja, pač pa pri zagotavljanju enakovrednega položaja v družbi, predvsem v smislu šolanja in zaposlovanja.

STROKOVNO TEORETIČNA IZHODIŠČA ZA CILJNO SKUPINO ODRASLIH S POSEBNIMI POTREBAMI

2 ODRASLI S POSEBNIMI POTREBAMI

2.1 PREDSTAVITEV CILJNE SKUPINE

Predstavitev ciljne skupine – odraslih s posebnimi potrebami – opiramo predvsem na podatke, ki smo jih pridobili v stikih z go. Sonjo Božič Testen z Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve.

Osebe z motnjo v duševnem in telesnem razvoju, pri katerih je ta motnja nastala do 18 leta oziroma najkasneje do konca njihovega šolanja in niso sposobne za samostojno življenje, po *Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb* pridobijo status invalida.

V Sloveniji je takih oseb s statusom invalida (odrasle osebe, starejše od 18 let) 7636. V Sloveniji je 2927 oseb vključenih v varstveno-delovne centre (VDC-je) do 8 ur dnevno, malo nad 1000 pa jih je v institucionalnem varstvu, pri čemer je večina teh oseb čez dan vključenih v VDC-je, tisti najbolj prizadeti pa so v 24-urnem institucionalnem varstvu.

2.2 PROBLEMI ODRASLIH S POSEBNIMI POTREBAMI V SMISLU DRUŽBENE RANLJIVOSTI IN SOCIALNE IZKLJUČENOSTI

Številka odraslih s posebnimi potrebami, vključenih v varstveno-delovne centre in druge oblike varstva je torej kar velika, vendar kljub vsemu ne presega polovice vseh evidentiranih ljudi. Problem je predvsem socialna izključenost ljudi, ki ne obiskujejo varstveno-delovnih centrov. Doma ostajajo predvsem ljudje na podeželju, problem je prevoz do mesta, največkrat tudi zaradi zelo nizkih prihodkov.

Odrasli s posebnimi potrebami so upravičeni do nadomestila za invalidnost v višini 277 EUR mesečno; če imajo kakšne druge dohodke, npr. družinsko pokojnino, je nadomestilo nižje ali pa ga ni. Če potrebujejo pomoč, dobijo dodatek za tujo nego in pomoč. Ti dohodki so torej zelo nizki, posebej za ljudi, ki niso vključeni v varstveno-delovne centre, saj imajo tisti, ki so vključeni v VDC-je zagotovljen obrok in prevoz. Ugotavlja se tudi, da VDC-ji, čeprav so odlično razviti, velikokrat niso dovolj, saj bi bilo številne osebe z motnjo v razvoju mogoče vključiti v programe zaposlovanja. Ker se življenjska doba teh oseb daljša, se na novo pojavlja tudi potreba po novih oblikah pomoči starejšim osebam z motnjo v razvoju. Prav v zgornjih dveh dejstvih (možnost izobraževanja in zaposlovanje, ter – zaradi daljšanja življenjske dobe teh oseb) se kaže dodatna ranljivost te družbene skupine in iz te izhajajoča potreba po dodatnem usmerjanju in svetovanju.

2.3 SPECIFIKE CILJNE SKUPINE

Odrasle osebe z motnjo v duševnem razvoju so osebe, ki imajo prirojeno znižano raven inteligentnosti, nižje sposobnosti na kognitivnem, govornem, motoričnem in socialnem področju ter pomanjkanje veščin.

Kot je bilo navedeno že v prejšnjih razdelkih, veliko odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju živi doma, starši pa igrajo v njihovem življenju osrednjo vlogo. S stališča socializacije in normalizacije oseb z motnjo v duševnem razvoju zapiranje v domač in varen krog gotovo ni najbolj v prid tem osebam. Pretirana skrb staršev, izolacija in posledična nesamostojnost pogosto privedejo do konfliktov v družini, vse to pa onemogoča normalen razvoj odrasle osebe z motnjo v duševnem razvoju.

Najbolj specifična značilnost oseb z motnjo v duševnem razvoju je oslABLJENO kognitivno delovanje in pomanjkanje pozornosti. Ljudje z motnjo v duševnem razvoju so manj uspešni pri izpolnjevanju nalog zato, ker pogosto ne vedo, kako bi se določenega problema lotili. Tudi ob učenju pogosto niso sposobni uporabiti svojega znanja v novih okoljih in pri novih nalogah.

Če želimo razumeti osebe z motnjo v duševnem razvoju, je potrebno upoštevati tudi faktor motivacije. Takšne osebe si zaradi preteklih neuspehov ne postavljajo več visokih ciljev, niso dovolj motivirani za učenje in vzdrževanje drugih aktivnosti. Verjamejo, da je takšno stanje posledica okoliščin in zunanjih dogodkov, ki niso v njihovi osebni kontroli in ne rezultat lastnih naporov. Ponavljajoči se neuspehi pogosto privedejo do tega, da se ljudje z motnjo v duševnem razvoju prenehajo truditi, čeprav bi bili nalogo sposobni opraviti. Izgubljajo samozavest in zaupanje v lastne sposobnosti in rešitve ter se začnejo v iskanju rešitev opirati na druge. Vse to lahko privede k omejevanju oseb z motnjo v duševnem razvoju, k pomanjkanju motivacije in večanju odvisnosti.

Pri ciljni populaciji je omejena tudi sposobnost posploševanja, kar pomeni, da imajo odrasli s posebnimi potrebami težave pri prenašanju in posploševanju znanja, pridobljenega v enem kontekstu, v nov kontekst ali drugo okolje. Pri njih je zato potrebno spodbujati predvsem sposobnost posploševanja, saj ga oseba navadno ne razvije sama po sebi.

Tudi govorne in jezikovne težave so med osebami z motnjo v duševnem razvoju pogostejše kot pri drugih ljudeh (težave pri branju, napake pri artikulaciji, napake pri izgovorjavi, pretirano nosljajoč ali preglasen govor). Njihov besednjak je bolj omejen, slovnične strukture in kompleksnost stavkov je bolj oslABLJENA. Primanjkljaji na tem področju predstavljajo eno izmed največjih ovir, ker omejujejo integracijo ljudi z motnjo v duševnem razvoju v družbo. Pomemben segment, ki bi ga morali upoštevati svetovalci pri delu s to ciljno populacijo, so socialne in vedenjske značilnosti teh oseb. Te osebe pogosto kažejo slabo razvite socialne spretnosti ter neprimerno in nezrelo vedenje. Zaradi tega se pogosto srečujejo z zavračanjem drugih ljudi. Mnogim osebami z motnjo v duševnem razvoju primanjkuje socialnih kompetenc, ki so potrebne za vzpostavitev in ohranjanje prijateljskih vezi s sodelavci in drugimi ljudmi. Veliko pozornosti je zato potrebno posvetiti predvsem učenju socialnih spretnosti. Na delovnem mestu so osebe z motnjo v duševnem razvoju dobri delavci, neuspešni so zgolj tisti, ki jim primanjkuje medosebnih in socialnih vedenjskih vzorcev, ki bi bili primerni za delovno okolje.

Nesporno dejstvo ostaja, da potrebujejo osebe z motnjo v duševnem razvoju vsaj delno, če ne popolno pomoč pri načrtovanju svojega življenja, torej je svetovanje zelo pomembno tudi v tem segmentu.

Osebe z motnjo v duševnem razvoju morajo imeti, tako kot vsi drugi ljudje, možnosti za učenje v vseh obdobjih svojega življenja. Izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju ima dva temeljna cilja: omogočiti jim učenje skozi vse življenje in nuditi pomoč za vključevanje v širše socialno okolje. Z izobraževanjem imajo osebe z motnjo v duševnem razvoju velike možnosti za realizacijo svojih pravic, krepitev avtonomije in ekonomske samozadostnosti in za zmanjšanje njihove odvisnosti od drugih. Najpomembnejše naloge pri izobraževanju odraslih z motnjo v duševnem razvoju so naslednje:

- naloge za večjo samostojnost,
- naloge za socialno participacijo,
- formalne naloge – konkretizacija življenjsko bližnjih področij

2.4 PREGLED DOSEDANJEGA SVETOVANJA ODRASLIM S POSEBNIMI POTREBAMI V PROJEKTU ISIO

Z vidika svetovanja so odrasli s posebnimi potrebami najmanj vključena populacija, kar vse izhaja iz že omenjenih specifik (življenje doma, oddaljenost od mesta, težave s prevozom, nizki dohodki). V organizacijah za izobraževanje odraslih so se odrasli s posebnimi potrebami doslej vključevali le v obliko Usposabljanja za življenjsko uspešnost Moj korak, pa še to večinoma tisti, ki so že bili vključeni v kakšno od institucionalnih oblik. Tudi se ne zbirajo podatki ločeno, ali je kdo odrasel s posebnimi potrebami ali ne, tako da posebne številčne evidence o teh ljudeh pravzaprav ni. Poseben izziv bo zato tudi nabor teh ljudi, saj jih bo potrebno iskati ne samo znotraj podatkov društev in varstveno-delovnih centrov, ampak tudi preko osebnih stikov in poznanstev. Je pa tudi izobraževanje v programu Moj korak pokazalo na dejstvo, da pri odraslih s posebnimi potrebami ne smemo zanemarjati stalnega izobraževanja oziroma usposabljanja. Prav svetovanje in predhodna možnost vzpostavitve stika s temi ljudmi lahko zato na tem področju naredi zelo veliko.

2.5 PREDLAGANI PRISTOPI SVETOVANJA GLEDE NA POSEBNOSTI CILJNE SKUPINE

- Kakor pri drugih ranljivih skupinah je tudi na tem področju predvsem potrebna senzibilizacija svetovalcev v smislu preseganja predsodkov vsake vrste, njihovo poglobljeno poznavanje čustvenih in socialnih potreb odraslih s posebnimi potrebami.
- Tudi tukaj je dobrodošlo zagotavljanje pastoralne pomoči.
- Zagotovljeni bi morali biti konstantni obiski na določeno časovno obdobje.
- Vzpostaviti bi bilo potrebno »učenje skozi svetovanje«, kar pomeni prepoznavanje interesov teh ljudi, njihovo usmerjanje v izobraževanje ali pa preprosto veliko komunikacije v smislu obnavljanja komunikacijskih spretnosti in drugih socialnih kompetenc.
- Svetovanje bi moralo iti tudi v smeri, da bi pri odraslih ljudeh s posebnimi potrebami zagotavljali ohranjanje neke vrste učne ali druge aktivnosti, v skladu z interesi in sposobnostmi določene osebe (učenje, branje, spoznavanje, širjenje razgledanosti ...); na tak način oseba, ki je dolgo časa izključena in neaktivna, pridobiva tudi samozavest in polagoma začenja zaupati v lastne sposobnosti.
- Pomembno je vzpostavljanje motivacije in predvsem dvig motivacije za učenje, aktivnejše vključevanje v družbeno življenje, odločanje o lastnem življenju, interesih, samozagovorništvu.
- V tem smislu je pomembno tudi nudenje podpore in pomoči pri nadaljnjem načrtovanju posameznikove življenjske poti, doseganju večje samostojnosti ipd.

Osebe z motnjo v duševnem razvoju morajo imeti možnost, da razvijejo svojo osebnost in zaživijo čim bolj povezano z drugimi ljudmi. Ti ljudje so del naše družbe, zato jih ne smemo diskriminirati in se pretvarjati, da ne obstajajo. Pomagati jim moramo pri socializaciji in integraciji v družbo, saj jim bomo le tako pomagali pri normalizaciji njihovega življenja in jim tako zagotovili dostojanstveno in kvalitetno življenje, ki si ga zaslužijo. Pri tem ima veliko vlogo tudi svetovanje.

STROKOVNO TEORETIČNA IZHODIŠČA ZA CILJNO SKUPINO STAREJŠIH ODRASLIH

3 STAREJŠI ODRASLI

3.1 PREDSTAVITEV CILJNE SKUPINE

Staranje prebivalstva je tudi v Sloveniji proces, ki se mu ne bo mogoče izogniti. Z upadanjem števila rojenih in upočasnjevanjem umrljivosti se spreminja tudi starostna sestava prebivalstva. Slovenija se, podobno kot razvite države, sooča s konstantnim višanjem povprečne starosti prebivalstva. V pričetku petdesetih let je znašala povprečna starost prebivalstva Slovenije približno 30 let, konec leta 2004 pa 40,3 leta. V Sloveniji je delež prebivalstva, starega 65 let ali več, že višji od deleža mlajših od 15 let.

Razmerje med mlajšimi od 15 let in osebami, starimi 65 let ali več, je bilo pred 50 leti v Sloveniji še ugodno. Ob popisu prebivalstva leta 1953 je bilo razmerje 27,6 % : 7,6 % v korist mladih, leta 2004 pa 14,4 % : 15,3 % v korist oseb, starih 65 let ali več.

Delež starejših (65 let in več), ki je v osemdesetih letih stagniral na ravni 10 %, se od leta 1987 naprej stalno povečuje in je leta 2004 že presegel 15%. Tega leta je bil delež starih (80 let in več) pri nas dobre 3 %. Po osnovni varianti projekcij prebivalstva Slovenije se bo do leta 2050 delež starejših (65 let in več) in starih (80 let in več) povečal na 31,3% oz. 10,3 %.

V letu 2006 so upokojenci v celotnem številu prebivalcev Slovenije predstavljali 26,7 %, kar je za 0,2 odstotne točke več kot leta 2005. V strukturi upokojencev so leta 2006 invalidski upokojenci predstavljali 17,9 %, največ, t. j. 60,1 %, starostni, družinski ter vdovski upokojenci 17,2 %, vsi ostali pa 4,8 %. Zgovoren je torej podatek, da upokojenci predstavljajo kar dobro četrtino slovenskega prebivalstva.

Čeprav število starejšega prebivalstva raste, večinoma to niso bolniki, potrebni nege, ampak so zaradi vedno boljših življenjskih razmer in boljšega zdravja še »aktiven del prebivalstva«. Slovenija je med državami EU po povprečni dobi starosti ob izstopu državljanov iz delovnega kontingenta (56,2 leta) na prvem mestu.

V Sloveniji je bila v letu 2006 povprečna starost ob upokojitvi starostnih in invalidskih upokojencev v Sloveniji najnižja v EU (59,6 leta za starostne in 52,4 leti za invalidske).

Staranje družbe ni več razumljeno kot nekaj negativnega, pomeni predvsem, da ljudje živimo dlje, kot so običajno živeli doslej, in to je dobro in (lahko) prispeva k blaginji in h kakovosti življenja. Da pa bi to bilo mogoče, morajo imeti ljudje tudi v starosti možnost za dostojno življenje in možnost, da izberejo »svoj«, sebi čim ustrežnejši življenjski slog. Kakovost življenja starejših in starih oz. najstarejših ljudi /65+ in 80+/ ni odvisna le od primerne delovanja pokojninskega in zdravstvenega sistema, ampak tudi od ustreznih možnosti za dolgotrajno oskrbo, možnosti in spodbud za »podaljšano« aktivnost in izobraževanje, ustreznih delovnih razmer in seveda – ne nazadnje oziroma predvsem – od odnosa družbe do starejših in starosti; ta odnos se odraža in tudi razkriva v oblikah in obsegu oziroma stopnji njihove socialne vključenosti. Zato sta zelo pomembna tako zagotovljeno kakovostno staranje kot sožitje različnih generacij (medgeneracijsko sožitje), torej sobivanje ljudi različnih starosti v taki skupnosti in tako, da je za vse koristno – kar so vse odgovori na izzive in vprašanja, ki jih prinašata s seboj dolgoživa družba in proces staranja.

V današnjem času, ko se življenjska doba vse bolj daljša in število moških in žensk v poznejših letih življenja narašča, ni več mogoče govoriti o starosti samo kot o obdobju upada vitalnosti. Danes praktično povsod po Evropi že govorijo o starosti kot o priložnosti in o starejših ljudeh tudi kot o skritih zakladih znanj in izkušenj, o »skritih človeških virih«. Torej je starost vse bolj vprašanje dogovora v družbi.

Staranje prebivalstva je ostro zarezujoč, globalen pojav, ki se dotika vseh ljudi: moških, žensk in otrok. Stalno naraščanje starejših starostnih skupin med prebivalstvi posameznih držav neposredno vpliva na medgeneracijska in znotrajgeneracijska razmerja z vidikov pravičnosti in solidarnosti in to oboje – pravičnost in solidarnost – naj bi podpirale vse družbe.ⁱⁱⁱ

Naslednje podatke o problematiki starejših črpam iz zapisnika posveta o varstvu starejših, ki je potekal 21. maja 2008 v Mariboru. Organizator posveta je bila Zveza društev upokojencev Slovenije, udeleženci (predstavniki CSD-ja, Patronažne službe Zdravstvenega doma Maribor, Mestne občine Maribor, Doma Danice Vogrinc, Doma upokojencev Tezno in drugih društev

upokojencev na mariborskem področju) pa so se srečali z namenom, da bi »ocenili stanje na področju varstva starejših«^{iv}, izpostavili »problematiko značilno za to področje, pobude in predloge, ki jih želijo posredovati in primere dobre prakse«.v Četudi se dokument nanaša na varstvo starejših v Mariboru, pa problematika ne odstopa bistveno od razmer na državni ravni. Zapisnik navaja, da se Center za socialno delo Maribor s starejšimi srečuje le takrat, ko se le ti vključujejo v domove ali če živijo na družbenem robu. Posebnega delavca, ki bi bil zadolžen za koordinacijo dela s starejšimi, nimajo, dobro pa sodelujejo z društvom Drava, ki ima skupine za samopoč, v katere se vključujejo tudi starejši.

Patronažna služba Zdravstvenega doma Maribor ugotavlja, da velika večina starejših od 65 let ni rizičnih in ne potrebujejo posebne skrbi.

Na Mestni občini Maribor ugotavljajo, da je starost mesta nadpovprečna, da pa imajo posebna sredstva za starejše in razvijajo tudi programe zanje. Poseben projekt, ki ga financirajo, je »Gerontološki center« - posebna informacijska točka, na kateri starejši dobijo vse informacije za pomoč v raznih situacijah. Projekt naj bi z njihovimi sredstvi razvil Dom starejših Danice Vogrinec: www.danica.si.

V upokojenskem domu – Domu Danice Vogrinec nasprotno ugotavljajo, da je prav ta info točka slabo koriščena. Menijo, da bi bilo potrebno pospešeno vzpostavljati centre za dnevno varstvo in pomoč na domu, kar bi razbremenilo pritiske na domove upokojencev.

Zanimiv je podatek iz zapisnika, da v Društvu upokojencev Kungota (širša okolica Maribora) ugotavljajo, da je veliko starejših, ki ostajajo sami v velikih hišah, ki jih ne morejo več vzdrževati ne fizično in ne finančno. Ugotavljajo tudi, da bi številni mlajši upokojenci še radi delali, vendar jim aktualna zakonodaja to otežuje.

3.2 SPECIFIKE CILJNE SKUPINE

Kakšna je torej socialna podoba ljudi, ki so bili popreje predstavljeni v statističnih številkah? Starejši med 55 in 64 letom predstavljajo sloj upokojencev, ki so se imeli možnost upokojiti relativno hitro, so tudi še relativno vitalni, a se z drastično spremembo življenja ob upokojitvi že srečujejo z občutkom družbene nekoristnosti, osamljenosti in socialne izključenosti.

Za razliko od Romov slovenske družine ne živijo oz. ne delujejo v smislu razširjenih družin, življenjski dejavniki (hiter tempo življenja in boj za preživetje, daljšanje delovnega časa), s katerim se soočajo otroci upokojencev, pa vedno bolj trga vezi med mlajšimi in starejšimi.

Ta starostna skupina upokojencev v svojem reprodukcijskem obdobju tudi sama ni imela družin z veliko otroki, tako da so stiske in depresije v smislu osamljenosti in občutka nekoristnosti še večje. Podatek o tem, koliko teh ljudi se aktivno vključuje v razne oblike izobraževanja in druge načine kakovostnega preživljanja prostega časa, mi ni bil na voljo, verjetno je delež teh ljudi glede na celotno populacijo še vedno relativno majhen.

Stres ob upokojitvi se gotovo poveča še z materialno stisko ljudi, ki – kakor je bilo navedeno prej – ostajajo sami brez otrok v velikih hišah, ki jih ne morejo več vzdrževati. Z višanjem starosti se velikokrat pojavi še vdovstvo, torej še ena izjemno stresna – psihična in materialna - sprememba v človekovem življenju.

Dejstvo je, da servisnih dejavnosti za upokojence v mestu ni malo, vendar so za večino starejših ali predrage ali nedostopne tudi v smislu mobilnosti oz. prevozov.

Svojevrsten problem za starejše postaja tudi IKT nepismenost; zgovoren podatek je npr. ta, da je izvrstna informacijska točka za upokojence www.danica.si, kjer so predstavljene vse servisne aktivnosti za upokojence na mariborskem področju, praktično neobiskana. Ključ do preseganja socialne izključenosti je torej tudi za starejše – vsaj tja do 75 leta, če jim to omogoča zdravje - svetovanje in s tem posledično ponovno neformalno izobraževanje.

3.3 PROBLEMI STAREJŠIH V SMISLU DRUŽBENE RANLJIVOSTI IN SOCIALNE IZKLJUČENOSTI

Mag. Franci Pivec v referatu na okrogli mizi Komisije za kulturo in izobraževanja pri Zvezi društev upokojencev Slovenije »Starejši in kultura«, Izola, 31. maja 2007 izpostavlja, da je »za starejše najbolj boleča družbena izključenost, ki se pojavlja v različnih tipičnih oblikah:

- izključenost iz družbenih stikov: značilna za samske moške nad 60 let iz revnejših slojev;
- izključenost iz kulturnih dejavnosti: značilna za samske ženske brez izobrazbe;
- izključenost iz občanskih aktivnosti: značilna za ženske, ki so življenje posvetile otrokom in ostale same;
- izključenost iz oskrbovalnih servisov: značilna za moške nad 70 let s slabo mobilnostjo;
- izključenost iz sosedskih odnosov: značilna za nezaposlene iz degradiranih okolij. »^{vi}

Dalje v istem besedilu navaja, da »desetina starejših trpi izključenost v treh ali več opisanih oblikah, sedmina v dveh in tretjina v vsaj eni. Od teh jih je 16% samskih, 20% starejših od 80 let, 24% kronično bolnih in 30% brez otrok. V poprečju le polovica starejših nima občutka izključenosti.«

Kot ključne probleme starejših avtor izpostavlja:

- »1. diskriminacijo starejših ,
2. dostopnost transporta,
3. kulturno dejavnost,
4. izobraževanje in informiranje,
5. zdravje in zdravo okolje,
6. stanovanje,
7. prosti čas in rekreacijo,
8. participacijo,
9. podporne servise in
10. varnost.«^{vii}

Zanimiv je tudi avtorjev povzetek nekaterih važnih splošnih spoznanj o starejših v sodobni družbi. Avtor v že citiranem referatu navaja naslednja spoznanja:

- »Stereotip pretežno ne bogljenih starejših ljudi, ki jim je namenjen zapeček, ne velja več, saj gre v večini za aktivne, zdrave, gmotno preskrbljene ljudi.
- Najuspešnejši način reševanja problemov starejših je pomoč za samopomoč, vendar je tak pristop možen le pri ljudeh, ki so bili družbeno aktivni že v svoji mlajši dobi, kar je najboljša priprava na starost.
- Lokalne skupnosti so odločilna raven za izgradnjo medgeneracijskih mrež, kar bi moral biti eden glavnih kriterijev uspešnosti vodilnih struktur na tej ravni.
- Treba je nuditi podporo različnim življenjskim stilom starejših ljudi kot so samostojno preživljanje, domovi za starejše, dnevno druženje itd...
- Še vedno je potrebna dodatna pozornost glede enakopravnosti spolov.
- Zaradi mnogih pozitivnih učinkov na kakovost življenja zasluži posebno podporo navajanje starejših na uporabo informacijskih in komunikacijskih tehnologij.
- Vzpodbujati je treba po-upokojitvene zaposlitve kot vir dodatnih dohodkov starejših ljudi, za kar obstajajo podlage v njihovih strokovnih izkušnjah (»srebrni eksperti«).

»^{viii}

3.4 PREGLED DOSEDANJEGA SVETOVANJA STAREJŠIM

Iz letnih poročil projekta ISIO lahko razberemo podatke o številu upokojencev, ki obišejo svetovalno središče Maribor:

- a) leto 2008: 3,48% vseh strank je upokojenih
- b) leto 2007: 1,71% upokojencev
- c) leto 2006: 1,13% upokojencev
- d) leto 2005: 3,22% upokojencev
- e) leto 2004: 7,5% upokojencev

Leto 2004 smo informativno-svetovalno delo posebej promovirali med člani Univerze za tretje življenjsko obdobje. V kasnejših letih izvajanja projekta ISIO se na starejše nismo osredotočali posebej, saj ugotavljamo, da osebe, ki so bile vključene v programe za starejše,

praviloma več let zapored obiskujejo določen program za osebni razvoj. Določeni seniorji namreč več let zapored obiskujejo tečaj nemščine (na različnih stopnjah zahtevnosti) ali več let likovno delavnico. Ključna vsebina svetovanja starejšim ostajajo programi za osebni razvoj, kar je seveda povsem pričakovano glede na status starejših. Na regijskem posvetu Svetovalnega središča Maribor smo oblikovali posebno delovno skupino, ki je razmišljala o možnostih izobraževanja starejših odraslih. Prisotni smo si bili edini, da glavnina informiranja in svetovanja starejšim poteka pred vključitvijo v izobraževanje pri neposrednih organizatorji programa (se pravi koordinatorjih programov tretjega življenjskega obdobja).

Starejši, ki so torej motivirani za izobraževanje, si praviloma brez pomoči ISIO poiščejo informacije in napotke o vključitvi preko prijateljev, znancev. Težja naloga se zdi, kako pravzaprav najti dostop do starejših, ki so manj motivirani za izobraževanje ali celo do tistih, ki imajo zelo omejene finančne možnosti za izobraževanje. Po mnenju članov delovne skupine bi morali veliko pozornosti nameniti promociji učenja med starejšimi.

Veliko bo lahko k temu prispevala tudi novonastala Točka vseživljenjskega učenja za seniorje (kot dejavnost centra vseživljenjskega učenja Zgornje Podravske regije), katere namen je, da direktno nagovori starejše, ki še v izobraževanje / učenje niso vključeni.

3.4 PREDLAGANI PRISTOPI SVETOVANJA GLEDE NA POSEBNOSTI CILJNE SKUPINE

Kako torej s svetovalnimi pristopi preseči občutja pasivnosti, osamljenosti, zaprtosti, depresije in socialne izključenosti pri starejših osebah?

1. Zagotovo je v smislu zagotavljanja svetovanja bolj kot medgeneracijsko primernejše »medvrstniško« svetovanje, torej svetovanje aktivnega pasivnemu upokojencu. Upokojenski vrstnik bo ob svetovanju znal biti bolj subtilen, prav tako bo imel večje razumevanje tudi za morebitne psihične in zdravstvene probleme »sovrstnika«.

2. Zagotovljeni bi morali biti redni obiski svetovalca, tudi zaradi zagotavljanja družabnih stikov, predvsem pa zaradi dejstva, da je tudi ranljivost te populacije možno preseči le z veliko nenehne spodbude, prepričevanja in motiviranja. Tipično razmišljanje starejših npr. je, da so prestari, da bi se naučili delati z računalnikom.
3. Starejšim, osamljenim ženskam je v veliko tolažbo predvsem vera, to je najpogosteje tudi še edini vzrok za minimalne družabne stike. Ob svetovalcu bi za celostno svetovanje bilo dobro zagotavljati tudi hkratne pastoralne obiske.
4. Vsebine svetovanja bi se morale nanašati predvsem na oblike kvalitetnega preživljanja prostega časa, seznanjanje z raznimi, za njih primernimi oblikami neformalnega izobraževanja, posredovati bi se morala znanja o telesnem in duševnem zdravju, tudi pravno svetovanje (npr. dediščine ipd.) za starejše. Razvijati bi se morale predvsem take izobraževalne oblike, ki bi starejšim omogočale tudi prenos svojih znanj na mlajše, morda osnovnošolske generacije; to so razne oblike študijskih krožkov, aktivov kmečkih žena na podeželju, osamljenim starejšim bi moralo biti omogočeno aktivno vključevanje v takšne oblike.

Za vsebino gradiva je odgovoren Andragoški zavod Maribor.

ⁱ Podatki so povzeti po spletni strani

<http://www.uem.gov.si/fileadm/uem.gov.si/pageuploads/IzrednaGradivo3.pdf>: Splošne informacije o romski etnični skupnosti v Sloveniji

ⁱⁱ Podatki so povzeti po spletni strani

<http://www.uem.gov.si/fileadm/uem.gov.si/pageuploads/IzrednaGradivo3.pdf>: Splošne informacije o romski etnični skupnosti v Sloveniji

ⁱⁱⁱ <http://www.stat.si>

^{iv} <http://www.zdus-zveza.si/attachment/092>

^v <http://www.zdus-zveza.si/attachment/092>

^{vi} <http://www.zveza-kds.si/kultura/franci-pivec-vkljucevanje-starejsih-v-samoorganizirane-kulturne-dejavnosti.htm>

^{vii} <http://www.zveza-kds.si/kultura/franci-pivec-vkljucevanje-starejsih-v-samoorganizirane-kulturne-dejavnosti.htm>

^{viii} <http://www.zveza-kds.si/kultura/franci-pivec-vkljucevanje-starejsih-v-samoorganizirane-kulturne-dejavnosti.htm>